

SEC VIII.	Deriváty uhľovodíkov
SEC VIII.4.9	Substitučné deriváty uhľovodíkov

Cieľové požiadavky:

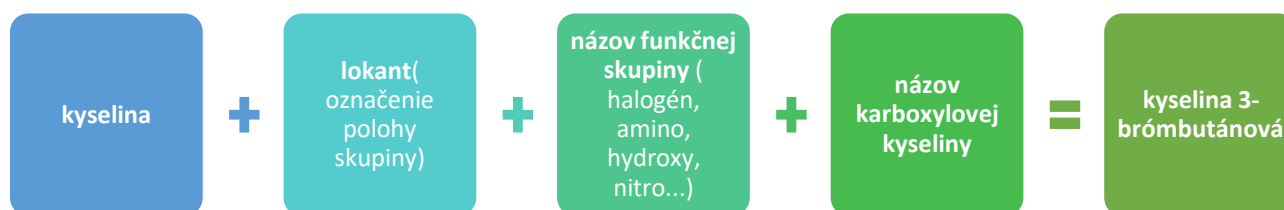
Obsahový štandard: Substitučné deriváty karboxylových kyselín (aminokyseliny, chlórderiváty). Chirálny atóm uhlíka.

Výkonový štandard: Vysvetliť amfoterné vlastnosti aminokyselín

- Okrem karboxylovej skupiny majú v uhlíkovom reťazci najmenej jednu ďalšiu charakteristickú skupinu (skupiny sa navzájom ovplyvňujú)

Rozdelenie

1.halogénderiváty	2.hydroxyderiváty	3.aminokyseliny	4.oxokyseliny(ketokyseliny)
-------------------	-------------------	-----------------	-----------------------------

Názvoslovie**1. Systémový názov**

2.Triviálny názov- namiesto číselného lokantu sa používajú grécke písmená α β γ + triviálny názov karboxylovej kyseliny, napr. kyselina β -brómmaslová

Poloha substituentov**Príprava :****1. Halogénkyseliny**

- α kyseliny- katalytickou halogenáciou
- β a γ kyseliny - adíciou halogénvodíka na nenasýtenú kyselinu

2. Hydroxykyseliny

- hydrolyzou halogénkarboxylových kyselín

3. Aminokyseliny

- pôsobením NH_3 na α – halogénkyseliny
- reakcia NH_3 s nenasýtenými kyselinami

4. oxokyseliny

a. hydrolyzou dihalogénkarboxylových kyselín

1. Halogénkyseliny

- karboxylové kyseliny s **halogénom** na postrannom reťazci

Význam: - v prírode sa nevyskytujú

Kyselina trichlóroctová	jedna z najsilnejších org. kyselín, leptavé účinky, spôsobuje zrážanie bielkovín, herbicíd
Kyselina chlóroctová	organické syntézy

Vlastnosti

- Kvapalné alebo tuhé bezfarebné látky, rozpustné vo vode
- Prítomnosť X ovplyvňuje kyslosť kyseliny
- V dôsledku **-I efektu X** je zoslabená väzba O-H, **ľahšie sa odštiepi H⁺**

Sila halogénkyselín závisí:

Typ X	Počet X	Vzdialenosť od COOH
fluórkyseliny najsilnejšie (<i>najsilnejší -I efektu X</i>)	s vyšším počtom X sila kyselín rastie	s rastúcou vzdialenosťou X od -COOH kyslosť klesá

Porovnanie sily halogénkarboxylových kyselín

Reakcie

- Nukleofilné substitúcie** (-I efekt zvyšuje elektrónový deficit na C nesúcom X)

- Eliminácie**

- tvorba dvojitej väzby(*konjugovanej s karboxylom*) pôsobením zásady
- Vznik α a β – **nenасыtených kyselín**

2. Hydroxykarboxylové kyseliny

- Karboxylové kyseliny s hydroxylovou skupinou na postrannom reťazci

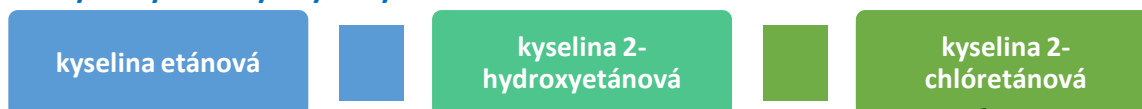
Význam:

jablčná	2-hydroxybutándiová α -hydroxyjantárová	<ul style="list-style-type: none"> • v nezrelom ovocí • výroba vína, ovocných štiav, cukrárenských výrobkov, liečiv
citrónová	2-hydroxy-1,2,3-propántrikarboxylová <i>Nemá chirálny uhlík</i>	<ul style="list-style-type: none"> • ovocie • viaže Ca^{2+} a zabraňuje zrážaniu krvi, konzervovanie krvi, súčasť Krebsovho cyklu • konzervovanie, nápoje, regulátor kyslosti • odstránenie vodného kameňa
mliečna	2-hydroxypropánová	<ul style="list-style-type: none"> • v kyslom mlieku a uhorkách, silážne krmivo • Pri anaeróbnom odbúravaní sacharidov vo svaloch- pravotočivá L (+)- svalovica • kvasenie sacharidov (-) • farbiarstvo, odvápnovanie koží, kvasný priemysel
vínna	2,3-dihydroxybutándiová dihydroxyjantárová	<ul style="list-style-type: none"> • v hroznovej šťave vínan K^+, pri kvasení na stenách sudov vínny kameň • vínan Na^+ a K^+- Seignettová soľ- Fehling • vínan K^+- vínny kameň- sudy
salicylová	2-hydroxybenzoová	<ul style="list-style-type: none"> • lieky- acylpyrín/aspirín (k. acetylsalicylová)- antipyreticum, antisepticum • konzervovanie, analytika

Vlastnosti

- Sirupovité alebo kryštalické látky, vo vode rozpustné
- -OH ovplyvňuje kyslosť menej ako X

Sila hydroxykarboxylových kyselín

Reakcie

na -COOH	na -OH (oxidácie)	Dehydratácia (zahrievanie)
vznik solí, esterov, amidov	vznik ketónov, aldehydov	vznik laktidov, nenasýtených kyselín, laktónov, olysterov

1. Dehydratácia

- **β -hydroxykyseliny**- vnútromolekulová dehydratácia, vznik **α , β - nenasýtených kyselín**
- **ϵ -hydroxykyseliny**- medzimolekulová dehydratácia (esterifikácia), v kyslom prostredí, vznik **polyesterov**

Kyselina uhličitá (*k. hydroxymravčia*)- aj jej soli zaradujeme do anorganických zlúčenín

Deriváty kyseliny uhličitej

- Vznikajú nahradením hydroxylových skupín v jej molekulách inými skupinami
- Patria medzi organické zlúčeniny

Močovina $(\text{NH}_2)_2\text{CO}$ (*diamid kyseliny uhličitej*)

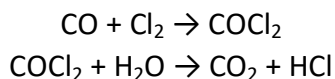
- Kryštalická vo vode rozpustná látka
- Konečný produkt metabolizmu dusíka u cicavcov- v moči
- **Význam**- Výroba aminoplastov, kyseliny barbiturovej a jej soli- lieky, hnojivo, krmivo pre dobytok

Deriváty močoviny

- **acylderiváty** (**k. barbiturátová a jej soli barbituráty**)- *liečivá (upokojujúce, narkotické, upokojujúce účinky)*
- **aminomočovina**(guanidín)- *súčasť kreatinínu, kreatínu*
- **tiomočovina**- *redukčné činidlo, pokovanie, hnojivo*

Fosgén COCl_2 (*dichlorid kyseliny uhličitej*)

- Bezfarebný jedovatý plyn
- Bojová látka v 1. svetovej vojne (*dráždenie DS, cyanóza, poškodenie pľúc, smrť*)

3. Aminokyseliny

- Karboxylové kyseliny s **aminoskupinou** na postrannom reťazci

Význam

- základné stavebné jednotky bielkovín
- v prírode 300 druhov AMK (z toho 20 *proteinogénnych, kódované AMK*)

Názvoslovie

1.systémové	2.triviálne	2. skratkami (trihláskové)

Rozdelenie AMK podľa významu:

A. neesenciálne (10)	B. esenciálne (10)
<ul style="list-style-type: none"> • Nahraditeľné • organizmus ich dokáže syntetizovať (<i>transamináciou z oxokyselín</i>) 	<ul style="list-style-type: none"> • Nenahraditeľné • organizmus ich nedokáže syntetizovať, potrebný príjem v potrave • obsahujú aromatické jadro, rozvetvený reťazec, heterocyklus
	VAL, LEU, ILE, THR, LYS, MET, PHE, TRP

Poloesenciálne- esenciálne iba v období rastu (*arginín, histidín*)

Potenciálne esenciálne- tyrozín a cysteín ak je fenylalanín a metionín tvoria sa z nich

Transaminácia

Vlastnosti

Fyzikálne

- Kryštalické látky, rozpustné vo vode(*závisí od uhľovodíkového reťazca*), vysoké teploty topenia(*kvôli iónovej štruktúre*)

Chemické

- **Proteinogénne AMK: α - aminokyseliny** (*$-NH_2$ skupina naviazaná stále na α - uhlíku*), všetky chirálne (*okrem glycínu*) s chirálnym α - uhlíkom, s **L- konfiguráciou**
- **iónové zlúčeniny** (tvoria kation, anión, amfión)
- **amfoterný charakter**(amfolyty)- skupiny navzájom vo vnútri molekuly reagujú
  1. $-COOH$ skupina kyslý charakter
  2. $-NH_2$ skupina zásaditý

Rozdelenie AMK**1. podľa pomeru $-\text{COOH}/-\text{NH}_2$**

kyslé	neutrálne	zásadité
Pri fyziologickom pH výskyt ako anióny, viažu sa s kationmi		Pri fyziologickom pH výskyt ako kationy a môžu viazať anióny

II. podľa polarity

polárne	nepolárne
<ul style="list-style-type: none"> • Postranný reťazec uhľovodíkový zvyšok • Lahko tvoria vodíkové mostíky s vodou • Zvyšujú rozpustnosť bielkovín vo vode 	<ul style="list-style-type: none"> • Postranný reťazec polárne funkčné skupiny • Dodávajú schopnosť viazať nepolárne nízkomolekulové látky (lipidy) • Dodávajú bielkovinám hydrofóbnosť

Štruktúra AMK

neiónová štruktúra

iónová štruktúra AMK
(*betaínová vnútorná soľ, amfión, zwiterion*)
v izoelektrickom bode

Izoelektrický bod(3-11)

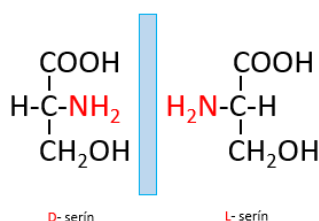
- určité pH, pri ktorom má AMK dokonale iónovú štruktúru- v stave amfiónu
  - charakteristický pre určitú AMK(*závisí od počtu skupín $-\text{COOH}/-\text{NH}_2$*)
  - najmenšia rozpustnosť v polárnych rozpúšťadlách
  - navonok nevykazuje žiaden náboj, neprebíha elektrolýza (*neputujú k elektródam*)
- v alkalickom a kyslom prostredí tvoria + a – štruktúry
  - Vplyvom elektrického prúdu sa v rôznom pH môžu pohybovať k elektródami
    1. v kyslom ku katóde (tvoria amóniový kation)
    2. v zásaditom k anóde (tvoria karboxylátový anión)

Optická izoméria

- Priestorová konfiguračná izoméria

Enantioméry(optické antipódy)

- dvojica optických izomérov, predmet a zrkadlový obraz
- Rovnaké vlastnosti (T_v , T_t , *rozpustnosť*, KA), no líšia sa niektorými fyzikálnymi vlastnosťami (*napr. otáčavosť polarizovaného svetla*)
- **Opticky aktívne**- otáčajú rovinu o rovnaký uhol, ale opačným smerom (*všetky AMK okrem glycínu*)- veľkosť a smer rotácia typická podľa druhu AMK- polarimeter
- **Racemická zmes**- ekvimolárna zmes dvoch enantiomérov v pomere 1:1, opticky neaktívna
- D a L enantioméry- podľa štruktúry serínu, -ľavotočivé/ + pravotočivé enantioméry

- Počet enantiomérov 2^n – n= počet chirálnych uhlíkov

Reakcie

- Vzájomné ovplyvňovanie skupín, no zanechávajú si aj svojich charakteristických vlastností

1. Kondenzácia- vznik peptidov

2. Reakcie s kyselinami a zásadami

4.Oxokyseliny(keto alebo aldokyseliny)

- karboxylové kyseliny s **ketoskupinou (oxoskupinou) skupinou** na postrannom reťazci

pyrohroznová	2-oxopropánová α - oxopropionová	Produkt glykolýzy u cicavcov
oxáloctová	2-oxobutándiová	Citrátový cyklus
α - ketoglutárová	2- oxopentándiová	Citrátový cyklus
acetocťová	3-oxobutánová β - oxomaslová	metabolizmu tukov